

TA'LIM FALSAFASIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV MUAMMOSI

Fozilov Botirjon Zakirovich

ADCHTI Ijtimoiy -gumanitar fanlar, pedagogika va

psixologiya kafedrası o'qituvchisi p.f.f.d.(PhD)

orcid.0009-0005-7242-9644

Gul'nara Jutanova Atabekovna

OSH davlat universiteti Pedagogika

kafedrası mudiri, dotsent

Annotatsiya:

Mazkur maqolada zamonaviy ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning falsafiy va metodologik asoslari tahlil qilinadi. Ta'lim falsafasida "bilim" va "kompetensiya" tushunchalari o'rtasidagi transformatsiya jarayonlari, shuningdek, shaxsning kasbiy va ijtimoiy moslashuvida ushbu yondashuvning o'rni xorijiy va mahalliy olimlar qarashlari asosida yoritilgan. Maqolada an'anaviy ta'limdan kompetensiyaviy ta'limga o'tishning ijtimoiy-falsafiy zaruriyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: ta'lim falsafasi, kompetensiya, yondashuv, globalashuv, metodologiya, kognitiv rivojlanish, amaliy ko'nikma, inson kapitali, paradigma.

Introduction

Аннотация В данной статье анализируются философские и методологические основы компетентностного подхода в современной системе образования. На основе взглядов зарубежных и отечественных ученых освещаются процессы трансформации понятий «знание» и «компетенция» в философии образования, а также роль данного подхода в профессиональной и социальной адаптации личности. В статье обосновывается социально-философская необходимость перехода от традиционного обучения к компетентностному образованию.

Ключевые слова: философия образования, компетенция, подход, глобализация, методология, когнитивное развитие, практические навыки, человеческий капитал, парадигма.

Abstract

This article analyzes the philosophical and methodological foundations of the competence-based approach in the modern education system. Based on the perspectives of foreign and local scholars, it highlights the transformation processes between the concepts of "knowledge" and "competence" within the philosophy of education, as well as the role of this approach in the professional and social adaptation of the individual. The article substantiates the socio-

philosophical necessity of transitioning from traditional education to competence-based education.

Keywords: Philosophy of education, competence, approach, globalization, methodology, cognitive development, practical skills, human capital, paradigm.

XXI asr ta'lim tizimi global ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar ta'sirida tubdan transformatsiyalanmoqda. Ta'lim falsafasida uzoq vaqt davomida ustuvorlik qilgan "bilimlar majmuini uzatish" (knowledge-based) modeli bugungi tezkor axborot almashinuvi davrida o'z samaradorligini yo'qotmoqda. Endilikda jamiyatga nafaqat ko'p ma'lumot biladigan, balki mavjud bilimlarni noaniq va murakkab vaziyatlarda qo'llay oladigan mutaxassislar zarur. Bu esa ta'lim falsafasida kompetensiyaviy yondashuvning metodologik asos sifatida maydonga chiqishini ta'minladi.

Ushbu yondashuvning mohiyati shundaki, u ta'limning yakuniy maqsadini "o'qitish jarayoni"dan "o'qitish natijasi"ga ko'chiradi. Bu maqolada biz ushbu o'tish davrida yuzaga kelayotgan falsafiy muammolarni va turli ilmiy maktablar vakillarining qarashlarini ko'rib chiqamiz.

G'arb ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv pragmatizm va funksionalizm falsafasi ta'sirida shakllandi. Amerikalik taniqli olim va ta'lim islohatchisi Ulyam Spad (William Spady) ushbu sohada "Natijaga yo'naltirilgan ta'lim" (Outcome-Based Education - OBE) modelini ishlab chiqdi.

Spadining fikricha, an'anaviy ta'lim vaqt va kalendar rejaga bog'lanib qolgan, bu esa o'quvchilarning haqiqiy salohiyatini cheklaydi. U ta'kidlaydiki: *"Ta'lim tizimi o'quvchi qancha vaqt o'qiganligi yoki qaysi kurslarni tamomlagani bilan emas, balki o'qishni bitirganda real hayotda nimalarni namoyish eta olishi (performance) bilan baholanishi lozim"*¹.

Bu qarash ta'lim falsafasidagi muhim burilish bo'ldi: diqqat markazi "o'qituvchi nimani o'rgatdi?" degan savoldan "talaba nimani o'zlashtirdi va nimani bajara oladi?" degan savolga ko'chdi.

Yevropa maktabida esa bu masalaga biroz boshqacharoq — didaktik va epistemologik nuqtai nazardan yondashiladi. Fransuz olimi G.Brousso (Guy Brousseau) ta'limdagi "didaktik vaziyatlar" nazariyasini ishlab chiqib, kompetensiyani faqat ko'nikma emas, balki murakkab ijtimoiy va kognitiv resurslarning safarbar etilishi deb hisoblaydi². Brousso qarashlariga ko'ra, talaba ma'lum bir muammoni yechish jarayonida o'z bilimini "qayta kashf etishi" kerak, bu esa unda haqiqiy kompetensiyani shakllantiradi.

Rossiya ta'lim falsafasida kompetensiyaviy yondashuv shaxsga yo'naltirilgan ta'lim paradigmasi doirasida rivojlandi. Bu yerda "kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalarini farqlash muhim metodologik ahamiyatga ega. Olim A.V. Xutorskoy ushbu sohada fundamental tadqiqotlar olib borgan.

¹Spady, W. G. (1994). Outcome-Based Education: Critical Issues and Answers. American Association of School Administrators. - P. 12-18.

²Brousseau, G. (1997). Theory of Didactical Situations in Mathematics. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. - P. 45-52.

Xutorskoyning ta'kidlashicha, kompetensiya — bu ob'ektiv talab, kompetentlik esa — shaxsning ushbu talabga mosligi va uni o'zlashtirganlik darajasidir. Uning metodologiyasida kompetensiyalar bir nechta darajaga bo'linadi:

1. Umumiy hayotiy;
2. Turdosh fanlar (fanlararo);
3. Maxsus (xususiy fanga oid)³.

Ushbu tizim ta'lim mazmunini insonning ijtimoiy hayoti va shaxsiy rivojlanishi bilan uzviy bog'lash imkonini beradi.

O'zbekiston ta'lim falsafasida kompetensiyaviy yondashuvning joriy etilishi milliy kadrlar tayyorlash tizimini xalqaro standartlarga (masalan, PISA, PIRLS, QS reytinglari) moslashtirish zaruriyati bilan bog'liq. Mahalliy olimlarimiz ushbu jarayonning ham pedagogik, ham falsafiy tomonlarini chuqur tahlil qilmoqdalar.

Akademik R.X.Jo'raev ta'limni modernizatsiyalash jarayonida kompetensiyalarni shakllantirishni axborot asrining talabi deb baholaydi. Uning fikricha:

"Kompetensiyaviy yondashuv — bu ta'lim oluvchida ulkan axborotlar oqimi ichidan keraklisini saralab olish, muammoli vaziyatlarda nostandart qarorlar qabul qilish va mustaqil fikrlash madaniyatini shakllantirishdi".⁴

Jo'raevning qarashlarida kompetensiya nafaqat amaliy ko'nikma, balki shaxsning ma'naviy-intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, pedagogika fanlari doktori, professor Sh.S. Shodmonova oliy ta'limda bo'lajak mutaxassislarining kasbiy kompetentligini oshirishning falsafiy-pedagogik asoslarini tadqiq etgan. Uning fikricha, kasbiy kompetentlik faqat diplom bilan belgilanmaydi, balki mutaxassisning doimiy o'z-o'zini rivojlantirish (self-development) qobiliyatida namoyon bo'ladi.⁵ Shodmonova oliy ta'lim tizimida talabalarni ijodiy fikrlashga yo'naltirish orqali ularda "akmeologik" (yuksaklikka intilish) kompetensiyalarni shakllantirish zarurligini ilgari suradi.

Ta'lim falsafasida kompetensiyaviy yondashuvning keng tarqalishi bir qator muammoli savollarni ham yuzaga keltirmoqda:

1. **Bilim va Ko'nikma muvozanati:** Ko'pchilik mutaxassislar kompetensiyaga haddan tashqari berilish ta'limning fundamental asoslarini (chuqur nazariy bilimlarni) kuchsizlantirib qo'yishidan xavotirdalar.
 2. **Baholash mezonlari:** Insonning "muloqot qilish" yoki "tanqidiy fikrlash" kabi yumshoq ko'nikmalarini (soft skills) qanday qilib ob'ektiv baholash mumkin?
 3. **Milliy mentalitet:** G'arbning pragmatik yondashuvlarini milliy ta'lim an'analirimiz va qadriyatlarimiz bilan qanday qilib uyg'unlashtirish mumkin?
- Bu muammolar ta'lim falsafasining kelajakdagi tadqiqot ob'ektlari bo'lib qoladi.

³ Хуторской А. В. (2013). Компетентностный подход в обучении. Научно-методическое пособие. — М.: Издательство «Эйдос». — С. 34-40.

⁴ Жўраев Р. Х. (2015). Таълимни модернизациялашнинг стратегик йўналишлари. — Тошкент: «Фан». — Б. 88-92.

⁵ Шодмонова Ш. С. (2012). Олий таълимда бўлажак мутахассисларнинг касбий компетентлигини шакллантириш муаммолари. — Тошкент: «Ўқитувчи». — Б. 112-115.

Xulosa qilib aytganda, kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy ta'lim falsafasining markaziy paradigmasi bo'lib, u ta'limni hayotga yaqinlashtirishga xizmat qiladi. Uilyam Spadi va Gi Brousso kabi G'arb olimlarining natijaga yo'naltirilgan qarashlari, A.V. Xutorskoyning metodologik tizimi hamda R.X. Jo'raev va Sh.S. Shodmonova kabi o'zbek olimlarining milliy ta'limni rivojlantirish borasidagi tadqiqotlari ushbu sohaning ilmiy poydevorini tashkil etadi. Ta'lim tizimining istiqboli faqatgina bilim berishda emas, balki o'sha bilim orqali shaxsning jamiyatda o'z o'rnini topa olishi va raqobatbardosh bo'lishini ta'minlaydigan kompetensiyalarni rivojlantirishdadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Spady, W. G. (1994). Outcome-Based Education: Critical Issues and Answers. American Association of School Administrators. - P. 12-18.
2. Brousseau, G. (1997). Theory of Didactical Situations in Mathematics. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. - P. 45-52.
3. Хуторской А. В. (2013). Компетентностный подход в обучении. Научно-методическое пособие. — М.: Издательство «Эйдос». — С. 34-40.
4. Жўраев Р. Х. (2015). Таълимни модернизatsiyalashning стратегик йўналишлари. — Тошкент: «Фан». — Б. 88-92.
5. Шодмонова Ш. С. (2012). Олий таълимда бўлажак мутахассисларнинг касбий компетентлигини шакллантириш муаммолари. — Тошкент: «Ўқитувчи». — Б. 112-115.